

Stane Granda

FRANKFURTSKE VOLITVE V NOVOMEŠKEM
VOLILNEM OKRAJU

Gospodarske, zlasti pa socialne razmere pred revolucijo 1848. leta na Dolenjskem niso bile zavidanja vredne. V očeh sodobnikov je veljala za manj, če že ne najmanj razvito slovensko pokrajino. Številna zemljiška gospostva niso bila več isto kot nekdanj, njihove gospodarske in družbene podlage so bile razrahljane, kar pa se ni odražalo na dejanski obremenitvi kmeta. »Dolenjski kmet je nosil nad 70 % vse tlake na Kranjskem, pa tudi večji del denarnih in naravnih dajatev«. Uvedba zemljarine na podlagi stabilnega katastra leta 1844 je pomenila zvečanje davčnih bremen. Razburjenje med kmeti je bilo zelo veliko. Vladno vzpodbujanje k odkupu naravnih dajatev ni dalo željenih rezultatov.¹ Med kmeti je zavel uporniški duh. Oblast je z vojaško silo mirila ljudi, s primernimi nagovori so ji morali pomagati tudi župniki, ki so si s tem zmanjševali svoj ugled pri ljudeh. Značilen je primer znanega župnika Janeza Zalo-karja² iz Škocjana na Dolenjskem, ki je tam služboval v letih 1835—1853. »Farmanje! Slišim de se punt začenja v naših krajih in nekaj jih je že tudi mojih farmanov, ki so začeli z njimi vleči. Če hočete, farmanje moj svet poslušati, vam bom tukej povedal vse, kar k ti reči gre zakaj jes se bojim za vas, ker vem, de še nikoli iz nobeniga punta nič prida ni peršlo. Poslušajte farmanje, de vam povem, kako se je tlaka začela.« Razložil je, da je bila zemlja včasih vsa graščinska, da so jo dali graščaki kmetom v najem, zato imajo ti do njih določene obveznosti. »Rajniki presvitli Cesar Jožef je grešinam vkazal svojim kmetam prvoliti, de smejo svoje grunte nekoliko plačati ali kaufrati...«, kar pa še ne pomeni, da so v njihovi lasti, ker je »še veliko kaptala grešinam na gruntih ostalo«, zato morajo »še kmetje činž vsako leto opravljati«. Trdil je, da so kmetove obveznosti do graščine stvar pogodbe, ki jo je treba spoštovati. Upor je »pravici nasproti in kontraktam in dolžnostim... Vidite tudi, da ni hudobni duh, kakor pravite, tlake, iznajdel, ampak vaši spredniki so z grešinami v take kontrakte radovoljno pervolili.« Rotil jih je, naj bodo oblasti pokorni. »Cesar ima soldate, ima moč vžugati puntarje, je ena kompanija soldatov premalo, jih bo poslal en regiment, dva, tri, če bo potreba; kaj boste vi storili? kaj opravili? Kakšno sramoto in škodo boste imeli? Ali se spomnite farmanje, de pred več letmi so se bili nekteri kmetje zoper turnsko grešino spuntali, kaj se je zgodilo, ki se niso hoteli podati? Nekteri so bili ubiti, nekteri neusmileno tepeni, nekteri so ob vse peršili! Se spomnite, kaj se je pred 3—4 letmi z nekimi kmeti Bajnovškimi zgodilo, ki so se spuntali? Cela kompanija soldatov je peršla, so jih topli, de je bil strah, so jim vse pobrali kar so imeli, nekim so pa grunte vzeli.« Trditve upornikov, da tlake ni več, je označil kot laž. Če bi se to v resnici zgodilo, bi to gotovo zvedeli. Tega graščine ne morejo skriti. »Verjemite farmanje, de jez in tudi več delj grešin, ki imamo tlačane, želimo, de bi tlake ne bilo, tode pustiti jo, dokler plačana ni, ne moremo in ne smemo.« Rešitev tlake je videl v dveh možnostih: odkup s strani kmetov ali pa cesarja. Bistro pa je pripomnil, da bi cesarjev odkup pomenil le prevalitev bremena na kmetova pleča. »Morebiti in upati je, de naš milostiv cesar že davnej misli na pota, po katerih bi se to dalo storiti, počakajte de izpeljejo, de bo brez škode grešinam in vam... Če imate pa kakšno pravično tožbo, imate kresijo in lan-

¹ Obširneje glej Bogo Grafenauer, Slovenski kmet v letu 1848. Zgodovinski časopis 2—3, 1948—1949, str. 14—15.

² O njem glej podrobneje v SBL, 14. zvezek, str. 760—761.

tovž in druge vikše. Ondi se oglasite in pravice išite, ne s puntam«. ³ Tem razmeram, ki so nastale v zgodnjem poletju 1845. leta so se neposredno pred revolucijo pridružile še zaporedne slabe letine. Zlasti je kmeta prizadejala bolezen krompirja, ker mu je ponovno grozila lakota. Ne smemo pa prezreti, da se je kmetu poleg govoric tudi dejansko obetalo izboljšanje. Bližina velikega gradbišča železniške proge proti Trstu je dala nekaj možnosti sezonske zaposlitve, lažje je bilo prodati nekatere viške agrarne proizvodnje, upati je bilo, da se bodo tudi sicer izboljšale možnosti prodaje.

Težje kot gospodarske in socialne razmere je opisati narodno osveščenost dolenjskega prebivalstva. Njegova narodnost ni bila tako ogrožena kot na Koroškem, Štajerskem ali v Istri. Uradništvo, višji sloji in meščani s tržani vred so radi »klatili« nemščino, ki je imela nekaj lokalnih posebnosti. Te so bile nekoliko tuje celo tistim, ki jim ta jezik sicer ni delal težav. Opaziti je širjenje njegove rabe. Značilen je v tem oziru opis novomeških razmer iz leta 1784, ki so ga sestavili tamkajšnji mestni sodnik, svetovalec in pisar, ko pravijo, da v Novem mestu nemščina napreduje in da čez nekaj let prevajanje uradnih aktov v slovenščino (kot dotlej) ne bo več potrebno. ⁴ Ne moremo zamolčati, da je časopis *Sloveniens Blatt*, ki je začel redno izhajati julija 1848 v Novem mestu, zastopal slovenske interese v nemškem jeziku, ker pisane slovenščine niso bili dovolj vešč. Nenazadnje ne smemo pozabiti tudi Levstikove dvajset let mlajše opazke o nemško govorečem Novem mestu. Vse to pa nas ne sme napeljati na napačno sklepanje. Nemško občevanje meščanov in še nekaterih drugih je predvsem izraz njihove drugačnosti od kmečke okolice, čeprav se v bistvu od nje ne razlikujejo. Duhovito je zapisal Henrik Costa, da za dolenjska mesta in trge še vedno velja, da se njihovi prebivalci namesto z obrtjo bolj ukvarjajo s poljedelstvom in vinogradništvom, da zato niso ne dobri obrtniki ne dobri kmetje, ker je eno drugemu v napoto. V Novem mestu so imeli gimnazijo, kulturno udejstvovanje meščanov pa je bilo reducirano na kazino, ki je imela naročene tudi Novice, in javno promenado, ki pa je bila zato, ker je mejila na pokopališče, uporabna le na današnjem glavnem trgu. ⁵ Kot pglavitne pokazatelje slovenske narodne zavesti moramo naštet okoli 170 dolenjskih naročnikov Novic, od tega v samem Novem mestu z bližnjo okolico skoraj 10. Ne smemo spregledati dejavnosti kroga, ki je že 6. januarja 1848 uprizoril Linhartov Ta veseli dan ali Matiček se ženi. Predstava je žela veliko navdušenje. Med igralci in tudi gledalci so bili ljudje, ki slovenščine niso popolnoma obvladali, pa so izvrstno igrali oziroma vztrajali na predstavi do konca. Repriza ni izostala. ⁶ Iz istega kroga so izšli tudi tisti, ki so začeli izdajati *Sloveniens Blatt*, prvotno zamišljen s pomenljivim naslovom *Slovenia*. Situacija se torej v tem pogledu ne razlikuje bistveno od tiste, ki je sicer prevladovala na Kranjskem. V ospredju je socialno vprašanje, odprava fevdalizma, meščanstvo si želi več političnih pravic. Obstajajo ljudje, ki se zavedajo slovenskega nacionalnega vprašanja, toda to še ni problem, ki bi razdvajal prebivalstvo naših krajev, zlasti mest in trgov. Ker se oblast pri vodenju države opira na vojaško silo, je jasno, da sta njena dejanska oblast in ugled šibka in isto velja tudi za plemstvo, saj kmetje svoje obveznosti slabo in neredno izpolnjujejo. Analiza že citirane knjige oznanil za leta 1842—1849 zelo zgovorno kaže na sorazmerno majhen vpliv duhovščine. Preveč je bila v službi oblasti. Prižnica je služila tudi za razglašanje uradnih oznanil, pozivov za vojaško konskripcijo itd. — in običajno je tako, da človek ne enači zakonov s tistim, ki jih izdaja, ampak s tistim, ki jih razglaša in izvaja.

³ Arhiv SRS, Zbirka rokopisov, 94 r. Nekaj izvlečkov je objavil Josip Wester, *Kulturnozgodovinski paberkli iz let 1842, 1849*, Carniola NV, I, 1910, str. 192—209. Nekoliko daljši citati želijo opozoriti tudi na terminološke probleme oziroma način, kako je bilo potrebno politične razmere razlagati kmetom.

⁴ Arhivski dokumenti iz zgodovine Novega mesta. Novo mesto 1988, dokument št. 8.

⁵ Henrik Costa, *Reiseerinnerungen aus Krain. Laibach 1847*, str. 107—108.

⁶ Novice 12. 1. 1848, *Sloveniens Blatt* 18. 7. 1848.

Položaj in vloga duhovščine v revolucionarnem letu 1848/49 to našo trditev najbolj potrjuje.

Iz vsega povedanega sledi, da je bila sprememba kmetovega položaja v tedanji ureditvi monarhije pričakovana. Ko pa je do revolucije prišlo, je trenutek njenega začetka vse nekoliko presenetil, saj je v tistem momentu niso pričakovali. Če pustimo ob strani revolucionarnost prvih dni revolucije v naših mestih, so dejansko prvi reagirali kmetje. Ižanski dogodki so odmevali po deželi. Samostojno, čeprav ne tako ostro so kmetje nastopali tudi drugod. Oblast je bila prisiljena v mnoge dolenjske kraje, zlasti v mirensko dolino, poslati vojsko. Že citirani Zalokar je že 11. (!) marca pri pridigi govoril kmetom, da se po svetu gode »čudne reči«. 25. marca jim je že razlagal revolucijo kot splošen evropski pojav. V Nemčijo je njen duh zavel iz Francije. Ker je zanimivo spoznati tudi način razlaganja političnih sprememb, si ponovno pomagajmo s citatom. V Nemčiji »so ljudje persilili svoje kralje jim tri reči pervoliti 1. de smejo pisati v cajtingah in v družih bukvah, kar hočejo in govoriti tudi od vikših, kar hočejo, de nobeden jim tega braniti ne sme. 2. Nacionalgardo, to je pravico, de ljudje imajo za svojo brambo svoje soldate, kralji pak svoje, kokar de bi kralj in ljudstvo ne bili vsi eno, ampak sovražniki med seboj. 3. Konstitucijo, to je postavo in pravico, de podložni vsih krajev smejo vkup priti v veliko mesto, smejo izvoliti po postavi svoje namestnike, de bojo za njih govorili, in vkup sklenili kar je kraljem treba dati in storiti, in druge naprave po deželah napravljati!« Nato jim je povedal, da je bil podoben potek dogodkov tudi na Dunaju 14. marca, »ko smo se nar manj nadjali«. Posebej jim je tudi predstavil zahteve Gradčanov, kar kaže na dejstvo, da je prebiral Grätzer Zeitung. Kot zanimivost naj omenimo, da je sprva kmetom nameraval povedati, da bodo na predvidenem »velkim zboru na Dunaju« govorili tudi »od tlake in družih dolžnost, od manjše cene soli in veliko družih reči,« pa je to prečrtal, ker v resnici še ni bilo jasno. Pozival jih je k miru in nagovarjal k spolnjevanju starih obveznosti. Po njegovem bi lahko nemiri ogrozili sklic zbora na Dunaju. Izrazil je prepričanje, da bo sprejeto marsikatero olajšanje za kmeta, da pa obstajajo tudi nekatere nevarnosti, med katerimi je naštel strah pred razširitvijo vojaške obveznosti. Kot duhovnik jih je posvaril pred nevarnostjo slabih knjig ter pred zaničevanjem vere in cerkve: »V čudnih časih živimo, samopašnost uka, pametni ljudje se jokajo. Hudobija kraljuje, poštenost je zaničevana, vera ugasuje, mende zadni časi sveta se bližajo.« Na koncu jih je pozval, naj bodo mirni, saj bodo kot državljani iste države dobili take pravice kot drugi, če se bodo upirali ali pa ne. 2. aprila je bral pri pridigi tri uradna oznanila oblasti. Domnevamo, da gre za kurende v zvezi z napovedmi ustavnega sistema oziroma opozorili zaradi ižanskih dogodkov. Iz povedanega sledi, da župnik Zalokar ni nasprotoval družbenim spremembam, bal pa se je nekatereh vzporednih pojavov, katere je pravilno predvideval. Natančno je vedel, kako zelo so kmetje razburjeni zaradi tlake, zato se jim ukinitve ni upal napovedati, čeprav je to prvotno nameraval. O ravnanju drugih duhovnikov ne vemo, malo verjetno pa je, da branja uradnih odlokov v razburjenih časih ne bi pospremili s primernimi komentarji. Vsa poročila pa so si enotna v tem, da kmetje niso bili pomirjeni, nasprotno, njihovo nezadovoljstvo je raslo. Grafenauer v svoji analizi kmeta v letu 1848 ugotavlja: »Središče kmečkih nemirov je bilo vsekakor na Dolenjskem in Notranjskem.«⁷ V takih razmerah so se začele priprave za volitve v frankfurtski parlament. Na eni strani so bili razburjeni kmetje, ki so dokaj natančno vedeli, kaj hočejo, niso si pa bili jasni glede načina; na drugi strani so bili meščani, ki jim je bila veliko bolj jasna oblika, kako naj bi kaj dosegli, težko pa so se zedinili o vsebini zahtev. Med tema dvema revolucionarnima silama je iskalo in dobivalo svoj prostor še nacio-

⁷ Grafenauer, Slovenski kmet v letu 1848, Zgodovinski časopis 2—3, 1948—1949, str. 20.

nalno vprašanje, ki je sčasoma postalo dominanten problem monarhije in jo nenazadnje tudi zaradi neizpeljane revolucije 1848. leta pokopalo.

Potek in rezultati frankfurtskih volitev so znani. Bile so posredne; pravolilna enota je bila župnija, v kateri so na vsakih 500 državljanov izvolili enega volilnega moža. Volilni možje so potem na sedežu volilnega okraja izvolili poslanca in njegovega namestnika. Vsakih 50.000 prebivalcev naj bi v Frankfurtu zastopal en poslanec. Resnica je bila seveda drugačna. Novomeški poslanec je zastopal 74.536 prebivalcev iz 29 župnij.⁸

Če smemo sklepati po knjigi oznanil škocjanske fare, so bile priprave in izvedba frankfurtskih volitev poslednje politično dejanje, ki ga je v tem letu opravila cerkev. Priznati je treba, da priprava ljudi na prve parlamentarne volitve na naših tleh ni bila lahka. Poglejmo, kako se jih je lotil škocjanski župnik v nedeljo 30. aprila.

»Po povelji vikših Ljubljanskega lantovža 20. dne tega mesca, in novomeške kresije 23. dne tega mesca, se vam oznani ta tako velika in imenitna reč, de v vsaki fari bo pojutrišnjim ob 9. dopoldne volitev tistih mož, kateri bodo po- slej v vašim imenu in kakor od vas pooblasteni volili može, ki pojdejo čez malo dni na Nemško v mesto Frankfurt, de se bo tam začelo delo in tako rekoč osnova konstitucije za vse nemške dežele. Vsi posestniki imajo pravico voliti, ki niso zavoljo kake pregrehe zaperti ali pa vbogajme ne živje. Vsi drugi imajo to pravico in oblast. To volenje bo v naši fari takole. Pojutrišnjim ob 9. zjutraj imajo priti semkaj v Škocjan in bo tako v farovži volenje, iz vsih vasi gospo- darii, ne le iz Mokronoške ampak tudi iz Kerške komisije, Zakrakovčanje, in bodo od 500 duš, do 800 in 1000 izvolili eniga izmed sebe; tako bo v naši fari, ki ima čez 4000 duš 8 ali pa 7 izvoljenih, iz vsake gmajne eden. Od kresije po- stavljen komesar per ti reči per nas so G. Andolšek c. k. Mokronoški davkov prejemar. Premislite tedaj kokiga boste iz vsake gmajne ali srednje volili, de ne bo volenje predolgo terpelo. Iz naše kresije bo potlej v treh krajih od far- manov in gmajn ali sredinj izvoljenih mož volenje tistih mož, kateri pojdejo v Frankfurt. V vsakim teh treh krajev, namreč v Novim mestu, Kočevii in pa na Mirni bodo vsi ti prej izvoleni 3, v Ljubljanski kresii tudi 3, v postojnski 1, tedej iz cele naše dežele 7. Koroška dežela je tudi pod naš Lantovž; v celovski kresii bodo izvoleni 3, v Blaški pa 2, to jih je 5. Vsih na Kranjskim in Koro- škim 12. Iz naše fare, Šentjernejske, Belocerkovske in Šmarješke itd. pojdejo, kadar bo povedano, ti od vas izvoleni, de bodo v vašim imenu volili eniga, kte- riga bodo hoteli, de imajo zaupanje vanj, de bo v njih imenu vedil govoriti zanje. De se tako veliko, in na Nemškim, kjer le samo Nemško govore, in ko bo okoli 1000 tacih iz vseh nemški krajev poslanih, prebrisanih, učenih in mo- drih mož in gospodov izbranih, ki bodo velike reči imeli premisliti in presoditi in postaviti, le taki, ki so nemškiga jezika dobro vajeni, dobro učeni, skušeni in vse potrebe naše poznajo, izvoliti sami lahko spoznate. V Frankfurtu bodo ve- like reči osnovane in postavljene ter, ktere ljudstva de nočejo biti v taki zaves z Nemci; dalej nove naredbe za brambo vsih nemških deželj; potlej za sodbe, kako de bodo v prihodnič veljale, in veliko družih in imenitnih reči. Potlej, ko bo v Frankfurtu to delo dodelano in od vsih podpisano, bo upamo v naših de- želah volenje za velki zbor na Dunaji, kjer bodo vsi deželni stanovi iz vsih deželj izbrani in tudi kmetijski ljudje al tisti, kateri bodo od njih izvoleni, kakor je upati, poslani, de bodo nove postave naredili, in za kmete posebno govorili, in postavili. Vidite tedaj, kaj je to, in kaj in kako je treba vse to premisliti.«

O pravolitvah ne vemo podrobnosti. Izvoljenih je bilo 97 volilnih mož, torej približno dve tretjini od 147, kolikor bi jih morali. O volitvah poslanca je ohran- njen originalni zapisnik.⁹ Kot vemo, je 8 volilnih mož izvolilo za poslanca Anto-

⁸ Podrobneje glej Vaslij Melik, Frankfurtske volitve 1848 na Slovenskem. Zgodovinski ča- sops 2-3, 1948-1949, str. 69-134.

⁹ Arhiv SR Slovenije, Deželno predsedstvo, fasc. 4; spis 948.

na Laschana,¹⁰ s sedmimi glasovi pa je bil za namestnika izvoljen novomeški advokat dr. Franc Zupančič. Ob teh znamenitih novomeških volitvah 5. maja ob 9. uri se velja podrobno ustaviti.

Oblast sta zastopala Viljem Laschan kot delegirani komisar in Matevž Pintar, novomeški okrajni sodnik. Sedemčlansko volilno komisijo, katere naloga je bila, da brezprizivno razsoda v morebitnih sporih in pritožbah, so sestavljali: Anton Smolla, graščak z Grma, Vincenc Bučar (Wutscher) iz Vavte vasi, Franc Škrem (Schkrem), Ignac Kalčič in Karl Seifert — vsi iz Novega mesta, Viljem Dollhopf, okrožni inženjer in zapriseženi zemljemerec za Češko in Karl Frühman, oba iz Kandije. Kot vidimo, med člani volilne komisije ni Belokranjcev, z izjemo treh Novomeščanov ni prebivalcev z levega brega Krke. Razen Bučarja ni vaščanov, kajti Kandija je predmestje Novega mesta, ki leži onkraj Krke, bila pa je v Šmihelski fari. Nenavadna sestava komisije je še bolj očitna, če naštejemo vse pravililne enote: Novo mesto, Šmihel, Mirna peč, Stopiče, Šmarjeta, Dolenjske Toplice, Bela cerkev, Soteska, Prečna, Otočec, Vavta vas, Velike Brusnice, Mehovo, Metlika, Črnomelj, Semič, Vinica, Podzemelj, Adlešiči, Preloka, Kostanjevica, Velika dolina, Čatež, Sv. Križ pri Kostanjevici, Šentjernej, Cerklje, Žužemberk, Dolenja Ajdovica, Škocjan. Po zatrdjevanju zapisnikarja je večina volilnih mož prišla na volišče. Volilni komisar jih je podrobneje seznanil z volilnimi pravili. Skoraj gotovo je to storil v slovenskem jeziku. Ko pa naj bi začeli voliti, je večina volilnih mož izjavila, da sicer z vsem soglašajo, da pa ne bodo glasovali, in so drug za drugim odšli iz dvorane. Ostalo jih je devet, ki so v redu glasovali. Čakali so do 12. ure. Ker ni bilo nikogar več, so sestavili protokol, ga podpisali in zaključili volitve. Navedene trditve zapisnika je treba dopolniti. Trditev kmetov, da z vsem soglašajo, ne smemo razumeti dobesedno. V bistvu, še zlasti, če upoštevamo način izražanja Dolenjcev, ki oblastem in »višjim« neradi naravnost povedo, da se s čim ne strinjajo, je treba njihov pravi odgovor iskati v dejanju in ne v besedah. To je popolna zavrnitev volitev. Preslabe izkušnje imajo ljudje ob Krki, da bi svoje nasprotovanje odkrito povedali ali celo protokolirali, kar bi po pravilih morali, in tudi nam bi bilo danes veliko lažje. Očitno je bila akcija zelo dobro organizirana in kmetov nihče ni mogel pregovoriti. S pomočjo deveterice, ki je ostala, in obeh uradnikov, ki sta bila na volišču po uradni dolžnosti, ki pa nista bila volilna moža, so potem volitve komaj izpeljali. Preostali volilni možje so bili člani volilne komisije in še dva: pogański graščak Franc Ksaverij Langer in Janez Dular, posestnik iz Kandije. Anton Laschan in dr. Franc Zupančič sta dobila vse glasove članov komisije, Langer je hotel za namestnika dr. Johanna Kleemanna iz Ljubljane, Dular pa je volil popolnoma po svoje. Po njegovem naj bi bil poslanec Janez Rom iz Šmihela, njegov namestnik pa Dularjev sokrajan, gostilničar Jožef Zurc. Kaj je vplivalo na takšno odločitev, ne vemo. Glede na priimek namestnika ne moremo izključiti možnosti, da gre za vpliv kakšne Zurčeve duhovitosti, o kateri kroži namreč toliko vesti, da je vse mogoče.

Preden skušamo odgovoriti na vprašanje, zakaj kmetje niso hoteli voliti, je treba pojasniti še nekaj vprašanj v zvezi z volitvami. Eno izmed temeljnih vprašanj je izbira obeh kandidatov. Njuno ime zasledimo v seznamu kandidatov, ki ga je »več prijateljev ljudstva« objavilo v Laibacher Zeitung 29. aprila.¹¹ Njuni imeni sta bili torej širše znani. Kot je razvidno iz zapisnika, je v Novem mestu služboval Viljem Laschan, drugi okrožni komisar, za katerega lahko domnevamo, da je bil z izvoljenim poslancem v določenih sorodstvenih zvezah. Gotovo so se kandidatom mnogi še spominjali iz let 1836—1844, ko je služboval v novomeškem okrožnem uradu. Iz redkih ohranjenih pism je mogoče ugotoviti, da je tudi po odhodu v Beljak ohranil živahne stike s Kranjsko.

¹⁰ Podrobneje glej SBL, str. 619.

¹¹ Novice šele 3. maja. Laschana pišejo kot Lašana, kar je gotovo pravilneje.

Njegovi stiki s Prešernom, ki mu je ob odhodu v Novo mesto posvetil verz s pozivom, naj Dolenjce varuje »pred aristokratov tiranstvam«, naj jim bo »bramba pravic«,¹² kažejo na pripadnost demokratičnim krogom. Očitno pa to ni bilo znano kmetom, oziroma jih Laschanov krog ni dovolj pritegnil, saj ga sicer ne bi pustili na cedilu. Poglejmo še nekoliko podrobneje njegove volilce. Med njimi sta dva graščaka neplemiča, Škrem je verjetno identičen s Skremom, ki je bil mestni sodnik v Novem mestu, Smollova žena Clótilda, rojena Skrem,¹³ pa bi lahko bila njegova svakinja. Dollhopf je bil okrožni inženir, Dular in Wutscher sta bila iz znanih rodbin na Dolenjskem, torej verjetno človeka, ki sta imela določen ugled in položaj v družbi. Povsem očitno je, da lahko identificiramo liberalen krog, ki pa je bil v nacionalnem pogledu orientiran precej nemško. Dokazov je več, navedli bi le to, da je Laschan kot poslanec zelo dolgo vztrajal v Frankfurtu. Pozneje je bil zadnji nemški ljubljanski župan. Ta krog je užival določene simpatije premožnejših in uglednejših slojev ter imel širše zveze. Očitno je, da se v marsičem loči od tistega demokratičnega kroga, katerega jedro je predstavljala skupina uradnikov novomeške okrajne gosposke,¹⁴ ki je pripravila uprizoritev Linhartove komedije, vrh njenega delovanja pa predstavlja izdajanje časopisa Sloveniens Blatt. Njena osrednja oseba je bil Franc Polak. Socialno so stali nekoliko nižje, bili so izrazito slovensko orientirani. Širših povezav s takratno »slovensko politiko« kot kaže, niso mogli vzpostaviti, sicer se jim ne bi primerilo, da so morali prvotno zamišljen naslov časopisa Slovenia po izdaji poizkusne številke spremeniti, da ne bi prihajalo do zamenjav z Cigaletovo, v slovenskem jeziku izhajajočo Slovenijo. Njune medsebojne odnose bo potrebno še raziskati. Kot izhodišče za razmišljanje lahko navedemo, da sta dva izmed volilnih mož v svoji glasovnici izrecno omenila, da volita v nemški parlament v Frankfurtu (Dollhopf in Langer), drugi pa so le suhoparno navedli, da oddajajo svoj glas konkretni osebi.¹⁵ Časopis Sloveniens Blatt se je kmalu jasno obrnil proti velikonemškim konceptom in pokazal simpatije za povezave z južnimi Slovani. Oba kroga sta se borila za vpliv na prebivalstvo. Na podlagi pregledanega gradiva lahko rečemo, da je imel »slovenski« krog nekoliko več uspeha, širše med mase kmečkega prebivalstva pa ni verjetno nobeden prodrl.

Kmečki protest proti volitvam v Frankfurt moramo presojati v prvi vrsti s socialnega vidika. Kmetom je bilo pojasnjeno, v spomin si pokličimo Zalokarjevo razlago frankfurtskih volitev, da se bo o njihovih nadlogah odločalo na Dunaju. Njih je v prvi vrsti zanimala odprava tlake in niso čutili nikakršne potrebe, da bi delali uglednim gospodom veselje in volili poslanca v Frankfurt, od katerega nimajo kaj drugega pričakovati kot eventuelne dodatne davke, na kar je sicer rada opozarjala slovenska protipropaganda. O socialni averziji do volitev lahko še dodatno sklepamo iz rezultata volitev v dunajski državni zbor, kamor so poslali kmeta Matevža Grašiča iz Mirne Peči. Kljub dokaj izrazito socialni noti njihovega protesta ne smemo izključiti nacionalnega vprašanja. Zgoraj smo ugotovili obstoj slovenskega demokratičnega kroga. V njem so prevladovali uradniki novomeške okrajne gosposke, torej tisti, ki so imeli s kmeti vsakodnevne stike. Ob prikazu Zalokarjevih oznanil smo opozorili, da je prebiral Gratzter Zeitung, v kateri je graška Slovenija že razvila silovito protifrankfurtsko kampanjo.¹⁶ Spomnimo se tudi na trditev Matije Majerja v Gajevih Novinah 11. aprila, da v Novem mestu obstoja slovenska

¹² Citiram po objavi v zgoraj omenjeni Melikovi razpravi, str. 107.

¹³ Podatki z nagrobne plošče na šmihelskem pokopališču v Novem mestu. Uporabljeni tudi podatki iz Provinzialhandbuch des Laibacher Gouvernementsgebietes im Königreiche Illyrien für das Jahr 1848.

¹⁴ NUK, Bleiweisova zapuščina v rokopisnem oddelku. Ohranjen je plakat o uprizoritvi, na katerega je nekdo s svinčnikom vpisal imena igralcev. Glej tudi A. Gspanov komentar k A. T. Linhart, Zbrano delo I, str. 481–482.

¹⁵ Vsak volilni mož je očitno sam napisal glasovnico.

¹⁶ Glej Stane Granda, Graška Slovenija v letu 1848/1849. Zgodovinski časopis 28, 1974, str. 45–84.

zavest. Nenazadnje pa so tudi Dolenjci gotovo imeli pismene stike s širšim dogajanjem. Jurist Jerman, ki je že po volitvah propagiral po Dolenjskem ideje dunajske Slovenije, je bil doma s področja novomeškega volilnega okraja.¹⁷ Težko si je predstavljati, da se študentje ne bi javili domačim v teh burnih dneh in jih seznanili z novim duhom, ki je zavel po monarhiji. Ne smemo podcenjevati vpliva Novic. Semrajc in Globočnik sta že pozivala zoper volitve v Frankfurt, ustanovljeno je bilo ljubljansko slovensko društvo, grof Anton Auersperg je začel voditi javno polemiko s pogledi dunajske Slovenije. Nenazadnje je tu tudi ljudski glas, ki je bil hitrejši kot vsaka pošta. Dovolj je bilo torej momentov, ki so vplivali tudi na nacionalno osveščanje prebivalstva.

Odgovor na vprašanje, zakaj so skoraj vsi volilni možje, pa tudi že veliko pravililcev, zavrnilo frankfurtske volitve v novomeškem volilnem okraju, ni enostaven in ni samo en vzrok. Na prvem mestu je skoraj gotovo socialni moment. Uradne ocene kmečkih reakcij opozarjajo na kmečko nepoučenost in nerazumevanje sprememb, kar pa je običajen izgovor oblasti, ko bi morale priznati svoje napake. Z opozarjanjem, da je v sosednjih deželah Štajerski, Koroški in na Hrvaškem načelno že rešeno vprašanje tlake in desetine, pa dejansko le priznavajo, da je kmetom dovolj fevdalnega sistema. Zavrnitev frankfurtskih volitev je torej začetek konca večletnega boja kmetov za dokončno odpravo fevdalnih bremen. Nasprotovanje je bilo tako veliko in tako splošno, da neka organizacija odpora niti ni bila potrebna. Gotovo bi že samo sum o obstoju organizacije zadoščal, da bi oblast o tem poročala. Zanimivo je tudi sklicevanje na »ultraslovenizem«,¹⁸ kjer pa tudi niso mogli ugotoviti neke organizacije. V praksi se torej potrjuje tisto, kar je zapisal Matija Majar v uvodni misli k svoji peticiji: »Mi Slovenci nočemo na široko ponavljati peticij drugih avstrijskih narodov kot so: svobodna ureditev občin, primerno zastopstvo stanov, odveza desetine in tlake...; te želje so tudi naše in zelo težko čakamo njihove izpolnitve.«¹⁹ Ločevanje slovenskih političnih zahtev leta 1848 od socialnih vprašanj je torej v veliki meri umeten konstrukt, ki je nastal kasneje, v drugih prilikah in v druge namene.

Zavrnitev frankfurtskih volitev je opogumila tudi »narodno demokratičen krog« v Novem mestu k večji aktivnosti. 10. maja so kot poizkusno številko izdali časopis, Slovenia, kasnejši Sloveniens Blatt. Razlika v času med poizkusno številko in rednim izhajanjem v juliju istega leta kaže, kako malo so bili na tak korak pripravljeni. Kljub temu pa si velja ogledati vsebino prve številke prvega novomeškega in hkrati dolenjskega časopisa. Advokat dr. Jožef Rosina je v uvodnem članku Prebujenje Slovenije obsodil prejšnji vladni sistem, ki je bil skoncentriran v dunajskem državnem svetu in birokraciji. Vesel je sprememb in bi se mu zdele kot pravlјice, če jih ne bi spremljal z lastnimi očmi. Navdušen je nad uvedbo splošne oborožitve ljudstva, svobodo tiska in ustavo. Slovenijo poziva k prebujenju. Pozdravlja junaške slovenske brate na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem in v istrskih okrajih, ki se zavedajo svoje narodnosti in zavzemajo zanjo ter za uvedbo slovenskega jezika v šole in sodišča. Avstrijo si predstavlja kot skupnost različnih, toda bratovsko povezanih narodov pod žezlom ustavnega cesarja. Analitičen članek o sodobnih razmerah v Avstriji je prispeval odgovorni urednik Franc Polak. Pravi, da je bila pred spremembami v zadnjem času Avstrija vzor absolutizma, aristokracije, raznarodovalnosti, najstrožje cenzure in policije. Kot prvi problem, ki pretresa sodobno Avstrijo, vidi nasprotje med Slovani in Nemci. Zavrača trditve, da bi se lahko v državi, kjer je večina Slovanov, čutili Nemci ogrožene. Na eni strani je namreč množica slovanskih narodov, na drugi pa nemški narod, ki je naj-

¹⁷ Josip Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 732.

¹⁸ Arhiv SR Slovenije, Deželno predsedstvo, fasc. 4, sp. 945.

¹⁹ Citiram po Vasiliju Meliku, Majarjeva peticija za Zedinjeno Slovenijo 1848. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 50, N. V. 15, 1979, str. 290.

bolj izobražen, z enotnim jezikom, ki je dejansko skupen vsej monarhiji. Trditve o možnosti poslabšanja položaja Nemcev v demokratični Avstriji se mu zdijo sanje. Opozarja tudi na terminološke težave. Loči ljudstvo (Volk) v lingvističnem in državnopravnem smislu. Ljudstvo v državnopravnem smislu so nemški Alzačani s Francozi, švicarski Nemci s tamkajšnjimi Francozi in tudi vsi narodi v Avstriji. Skupna preteklost mu je garancija za prihodnost. V to avstrijsko skupnost narodov poziva tudi Madžare, sicer bodo propadli v lastni državi, kjer so Slovani v večini in jih obkrožajo, madžarski jezik pa je še mlad in ne more prevzeti funkcije nemščine; tudi za njihov obstoj in razvoj je edina garancija Avstrija, kjer bodo pod zanje ugodno kontrolo moralno močnejšega nemškega ljudstva.

Za Polaka je ustava delo višje inteligence in najintimnejšega prijateljstva do svobode in narodov. Ne podpira republikanizma, ni pa nasproten revoluciji. »Ni nastanka, ni propada brez vrenja, čim večji je korak naprej ali nazaj, bolj ga je čutiti.« Le Francija lahko postane republika. Že stoletja so združeni, živijo skupaj, imajo en jezik, skupne interese, edinstveno glavno mesto, sedež modernega prava. Imajo že večdesetletne izkušnje v političnih bojih in izvrstne može. Republikanci naj ne pozabijo značilnosti Francije in se naj bojijo na kadečih se ruševinah zidati novo stavbo.

Nekoliko pretresljiv, vendar za demokrate zelo značilen je manjši, nepodpisan ločen dopis h gornjemu članku. Opozarja na nevarne posledice trenja med Čehi in Nemci. Načrti o češkem kraljestvu so nasprotni načrtom o zedinjeni Nemčiji. Dopis ugotavlja, da je prosvetljenstvo odpravilo prednosti enega jezika pred drugim, ustava pa je to določilo sankcionirala. Boji se boja med Nemci in Slovani, kajti slednji bi se v sili lahko spozabili in poklicali Ruse na pomoč, zaščito pa bi morali plačati s svobodo. V eventuelni taki evropski vojni se mu zdi ključno stališče Francije.

Dolenjskim razmeram je posvečen nujni klic za pocenitev soli, ki ga je napisal okrožni zdravnik dr. Julij pl. Vest. Izračunal je, da ljudje na Dolenjskem porabijo na človeka malo čez 7 funtov soli, kar pa je premalo. To naj bi hkrati pomenilo, da je živina ne dobi, saj bi je morala velika živina dobiti letno 20 funtov. V bistvu načenja še danes aktualen problem, skromno rudninsko sestavo dolenjske zemlje. Iz slabe živinoreje izvaja zaostalost dežele. Spomnimo se samo na podobno misel pri škocjanskem župniku. Vest smatra, da je premajhna poraba soli eden izmed pokazalcev dolenjske revščine. Oblasti poziva, naj njeno ceno zniža, kajti ob večji porabi dobički ne bodo manjši.

Časopis na koncu izraža namen, da bo služil Sloveniji, da pa njegov nemški jezik pomeni izraz želje po mirnem sožitju narodov. Zavrača tudi skrajnosti. Kot vidimo, ta krog ni bil radikalen, bil pa je nedvomno slovenski in demokratičen. Odnos do frankfurtskih volitev je pokazal s tem, da je rezultate navedel v nekakšni opombi pod črto brez vsakega komentarja.

V volilnem zapisniku je komisija ugotovila, da sta bila z absolutno večino izvoljena Anton Laschan za poslanca in dr. Franc Zupančič za namestnika. Seveda pa so se vsi zavedali realne vrednosti te absolutne večine. V zbirnem poročilu o volilnih rezultatih v novomeškem okrožju je okrožni glavar Anton pl. Laufenstein²⁰ zapisal, da pravilnici v marsikateri fari niso hoteli voliti, da pa je večina pravililnih enot vendarle volila. Glede novomeških volitev poslanca je sodil, da jih ni mogoče priznati. Motilo ga je, da tretjina volilnih mož sploh ni bila izvoljena, dva zapisnika o pravolitvah je smatral za vprašljiva, ker ju volilna odbora nista podpisala. Večina izvoljenih volilnih mož je res prišla na volitve, vendar so trdovratno zavračali samo dejanje. Onih devet, ki so ostali, je v redu volilo, »toda zdi se mi, da nasprotovanje velike večine volilnih mož, čeprav ga niso protokolirali, ker niso hoteli počakati, dovoljuje

²⁰ Nadaljnji citirani dokumenti so sestavni deli spisa št. 948, citiranega pod opombo 9.

označiti volitve kot dejanje, ki ni pravilno izvedeno«. Priznal je, da v volilnih predpisih ni izrecno določeno število volilnih mož kot pogoj za veljavnost glasovanja, vendar ga v konkretnem primeru ni zanimala pravna plat, ampak ga je predvsem bodlo dejstvo, da cilj volitev ni bil dosežen. Gubernij je te pomisleke sprejel in zaprosil gubernalnega svetnika in kameralnega prokuratorja dr. Antona Debellaka za izvedeniško mnenje. Ta je ugotovil, da je rezultat »theils compromittirend«, da pa je tako poslanca kot njegovega namestnika smatrati za izvoljena. Kljub temu pa gubernij ni bil prepričan o veljavnosti volitev in se je sklenil obrniti na notranje ministrstvo. Da pa se vsa zadeva vseeno ne bi predolgo vlekla, so 9. maja naročili kresijama, naj Laschana in Zupančiča zaprosijo za pristanek, če bi bile volitve potrjene. V dopisu, ki so ga 11. maja poslali notranjemu ministru, so zavrnila Debellakovo mnenje in ponovili Laufensteinove pomisleke. Zatrjevali so tudi, da se je na Kranjskem zgodilo isto kot v mnogih drugih slovanskih deželah, kjer so nasprotovali frankfurtskim volitvam. Ministrstvu so namignili, da bi v primeru, če bi tako narokovali državni interesi, volitve lahko razveljavili. Očitno so pri tem izhajali iz ugotovitve, ki so jo tri dni kasneje sporočili istemu organu. Smatrali so, da so frankfurtske volitve v vseh slovanskih deželah in na Kranjskem še posebej povzročile nemire, da je ljudstvo proti tem volitvam in da jih zato tam, kjer bi jih bilo treba ponavljati, ne izvedli. Kot zanimivost naj navedemo, da je ljubljanski gubernij že 4. maja spraševal notranje ministrstvo, kaj storiti v primerih, kot se je naslednji dan zgodil v Novem mestu. Očitno so dobro poznali razmere v deželi, bolje kot ministrstvo, ki na to vprašanje ni odgovorilo.

Medtem je svoj odgovor pripravil tudi Anton Laschan in ga preko beljaške kresije uradno poslal v Ljubljano. Odgovor je bil seveda pozitiven. Zanimiva pa je utemeljitev, ki je mešanica »demokracijskih nazorov« in birokratskega cinizma. Izhajal je iz ugotovitve, da je Kranjska na podlagi meddržavnega sporazuma del nemške zvezne države. To lahko pogodbene stranke razpustijo le soglasno, ne pa enostransko. Ker se to ni zgodilo, je obstoj zveze še vedno realno dejstvo. Nemški zvezi pripadajoče dežele, tudi Kranjska, morajo za nemški parlament poslati poslance, zato so bile razpisane volitve. Po njegovih informacijah so skoraj vse pravililne enote izvolile volilne može. Pravililci so imeli pravico voliti, volilni može pa dolžnost. Če so pravililci svojo pravico uporabili, volilni može pa niso volili poslanca, tako da je tega izvolilo le malo volilnih mož, potem večina ni izvršila naložene naloge in se je uprla dolžnosti. Zato ti ne morejo nasprotovati izvolitvi in deželi, ki je hotela voliti, onemogočiti zastopstvo v parlamentu. Dežela je s pravolitvami pokazala, da se zaveda, da bodo sklepi, ki jih bo sprejel parlament, veljavni za vse zvezno področje in tudi za Kranjsko. Samo dežela bo trpela škodo, če v parlamentu ne bo zastopana, oziroma ne bo imela poslanca, ki bi lahko tam ugovarjal. Če ne bi velika večina pravililnih enot izrekla želje, da pošlje poslance v parlament, in bi to storil le del za Novo mesto, bi te izvolitve ne prevzel in ne bi želel biti poslanec dežele. Ker pa ni bilo tako, je bil pripravljen sprejeti tudi izvolitev manjše skupine, ki pa ga je za poslanca izbrala z veliko večino. Postavil je le en pogoj: volitve morajo potrditi na kompetentnem mestu.

16. maja je dr. Franc Zupančič »zaradi poklicnih dolžnosti« volitve odklonil.

Nedvomno preseneča demokratičnost nekaterih »demokratov«. Okrožni glavar in gubernij sta bila pripravljena spoštovati voljo ljudi, »demokracijski« birokrati pa so vztrajali na formalnopravnih razlogih. Enako stališče je zavzelo tudi notranje ministrstvo 22. maja. Ugotovilo je, da sta bila poslanec in njegov namestnik izvoljena z absolutno večino. Pismen protest ni bil narejen, volilni može, ki so prišli na volitve, voliti pa niso hoteli, pa so izjavili, da se z vsem strinjajo.

27. maja so iz Ljubljane Antona Laschana obvestili, da je notranji minister potrdil izvolitev, in mu poslali ustrezno izkaznico. Glede poti so mu sporočili, da je zgolj od njegove volje in časa odvisno, ali bo potoval direktno v Frankfurt ali pa preko Dunaja. V primeru, če bo potoval skozi prestolnico, kar je zelo zaželeno, se bo lahko tam poučil o razpoloženju Avstrije do frankfurtskega parlamenta. Obvestili so ga, da znaša poslanska dieta 150 gld mesečno. Za potne stroške v obe smeri mu pripada pavšal v višini 100 gld.

Volitve za frankfurtski parlament v Novem mestu so v slovenskem zgodovino-
vinopisju v veliki meri znane predvsem zaradi »impozantne večine«, s katero je bil poslanec izvoljen. S te plati je Apihova oznaka o »pravi smešnici« upravičena.²¹ Če pa upoštevamo ves dogodek s stališča tistih, ki niso volili (Bela krajina, velik del Dolenjske), ter vtisa, ki ga je ta dogodek naredil na sodobnike in še zlasti na oblast, pa vidimo, da gre za zelo pomemben segment slovenske revolucionarnosti v letu 1848.

Zusammenfassung

FRANKFURTER WAHLEN IM WAHLBEZIRK VON NOVO MESTO

Stane Granda

Der Ausgang der Wahlen für das Parlament in Frankfurt im Jahre 1848 ist vor allem dadurch bekannt, daß es nur 9 Wahlmänner waren, die den Wahlakt vollzogen haben. Sie wählten mit 8 Stimmen Anton Laschan, Kreiskommissar aus Villach (Beljak), der in den Jahren 1836—1844 in Novo mesto sein Amt ausübte, zum Abgeordneten, und Dr. Franc Zupančič, Advokat in Novo mesto, mit 7 Stimmen zu seinem Stellvertreter. Die meisten der 97 Wahlmänner, man hätte 147 wählen müssen, waren zwar zu den Wahlen gekommen, wollten jedoch weder wählen, noch waren sie bereit, ihre Meinung zu Protokoll zu geben. Das Verhalten der Wahlmänner — Bauern —, ist in erster Linie auf die langjährige Auflehnung gegen die bestehende Feudalordnung zurückzuführen. Es wurde die sofortige Aufhebung der Feudallasten verlangt. Das war aber nur vom Kaiser bzw. von Wien zu erwarten. In diesem Sinne war auch die slowenische, gegen Frankfurt gerichtete Propaganda gehalten. Der Abgesandte und sein Stellvertreter wurden eigentlich von einem nur engen liberalen Kreis gewählt, der aus 2 nichtadeligen Schloßbesitzern und noch 6 angesehenen Bürgern bestand. Diese waren in nationaler Hinsicht indifferent. Infolge des Widerspruchs der Bauern war sowohl die Kreis- als auch die Landesregierung bereit, die Wahlen als ungültig zu erklären. Doch das Innenministerium entschied am 22. Mai, daß gegen die Wahlen nichts einzuwenden sei, und bestätigte die Wahl von Laschan. Dieser war nämlich auch selbst von der Legitimität der Wahl überzeugt. Er fand, daß die Urwahlen gezeigt hätten, daß die Wähler in Frankfurt vertreten werden möchten und daß die Wahlmänner das ihnen anvertraute Mandat nicht erfüllt hätten. Der Stellvertreter lehnte seine Wahl wegen anderweitiger Verpflichtungen ab. Der Anteil des nationaldemokratischen Kreises ist bei einem solchen Wahlausgang nicht ganz klar. Seine Mitglieder traten zum ersten Mal bereits am 6. Januar öffentlich auf, als die dem Inhalt nach ausgesprochen antifeudalistische Komödie von A. T. Linhart Ta veseli dan ali Matiček se ženi, auf Slowenisch aufgeführt wurde. Die Mitglieder rekrutierten sich vor allem aus dem Beamtenstand von Novo mesto und einem Teil der Intelligenz. Das Wahlergebnis ermutigte sie derart, daß sie unmittelbar nach den Wahlen ein Probeexemplar der Zeitschrift Slovenia herausgaben, das in deutscher Sprache die Interessen der Slowenen vertreten sollte. Aus dem Titel der Zeitschrift geht hervor, daß der nationaldemokratische Kreis von Novo mesto in dieser Zeit keine Beziehungen zu den übrigen Zentren der damaligen slowenischen Politik unterhielt, war doch eine Zeitschrift mit dem gleichen Titel in slowenischer Sprache geplant. Zu einer engeren Zusammenarbeit kam es erst später. Deshalb nahm die Zeitschrift, die im Juli zu erscheinen begann, den Titel Sloveniens Blatt an.

²¹ Josip Aph, Slovenci in leto 1848. Ljubljana 1888, str. 105.